

Renata Hołda

Ciekawość świata...

O zainteresowaniach naukowych Profesora Ryszarda Kantora

Ryszard Kantor urodził się w Gorzowie Wielkopolskim 7 maja 1947 roku. Jego rodzina jednak, choć korzeniami sięgająca takich miejsc w Polsce jak Śląsk Cieszyński oraz pogranicze Krakowskiego i Śląska, związana była z Krakowem. W mieście tym również dorastał i pobierał naukę przyszły Profesor.

Studia na Uniwersytecie Jagiellońskim rozpoczął w 1967 roku. Jego wyborem była etnografia. Jak sam tłumaczy, decyzję taką podjął ze względu na zainteresowanie dziejami kultury, w tym także historią i archeologią. W 1972 roku na seminarium magisterskim profesora Mieczysława Gładysza powstała pierwsza szersza praca naukowa Ryszarda Kantora, poświęcona problematyce wykorzystania technik filmowych w badaniach i dokumentacji etnograficznej. W tym samym roku został on zatrudniony w Katedrze Etnografii Słowian UJ, gdzie pełnił funkcję asystenta, a potem także starszego asystenta i adiunkta. W tym okresie swej działalności naukowej, kontynuując poprzednie zainteresowania, Ryszard Kantor koncentrował się przede wszystkim na badaniu sztuki ludowej. W ramach rozpoczętych wówczas eksploracji prowadzonych najpierw na Orawie, a potem także na Spiszu i na Podhalu, śledził funkcjonowanie i odbiór sztuk plastycznych w środowisku wiejskim i poza nim, a także procesy związane z przeobrażeniami tradycyjnych form twórczości. Efektem tych badań było kilka artykułów, a przede wszystkim dysertacja doktorska zatytułowana *Recepcja i funkcje plastycznej twórczości ludowej na Polskiej Orawie w drugiej połowie XIX i w XX wieku*¹. Jej promotorem była profesor Jadwiga Klimaszewska. Praca, poza podstawowym tematem badawczym, uwzględniała szerokie

---

¹ R. Kantor, *Recepcja i funkcje plastycznej twórczości ludowej na Polskiej Orawie w drugiej połowie XIX i w XX wieku*, Kraków 1980, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne, z. 13.

tło społeczne i historyczne, wielostronnie ukazując obraz kultury Polskiej Orawy i wskazując na kierunki jej modernizacji. W roku 1982 Ryszard Kantor przedstawił kolejne pogłębione studium *Ubiór – strój – kostium. Funkcje odzienia w tradycyjnej społeczności wiejskiej w XIX i w początkach XX wieku na obszarze Polski*². Na podstawie tej publikacji otrzymał stopień doktora habilitowanego. W pracy tej zaprezentował oryginalne spojrzenie na odzież ludową i sposoby jej badania. Wskazał, że poza wartościami materialnymi, estetycznymi oraz analizą funkcji praktycznych można traktować ją jako nośnik znaczeń i obiekt wykorzystywany w kulturowej i komunikacyjnej działalności człowieka, odzwierciedlający zarówno indywidualne stany emocjonalne jednostki, jak i uwarunkowania społecznej rzeczywistości. Badania nad kulturą ludową terenów, na których zaznaczyło się wychodźstwo o charakterze ekonomicznym, zwróciły uwagę Ryszarda Kantora na problematykę emigracyjną. Studia nad związanymi z nią zagadnieniami prowadził na dwóch zasadniczych płaszczyznach. Wspólnie z doktor Ewą Krasieńską rozpoczął badania nad kulturą potomków polskich osadników, pochodzących prawdopodobnie z Orawy, którzy osiedli w węgierskiej wsi Derenk. Problematyka prac zainicjowanych w miejscowości Istvánmajor, do której po II wojnie światowej przesiedlono mieszkańców Orawy, obejmowała kwestie związane ze świadomością pochodzenia niegdyśszych przybyszów z Polski, waloryzacji gwary, stanu jej zachowania oraz reliktyw kultury rodzimej. Rezultatem tych badań prowadzonych przy współpracy z węgierskim Muzeum Ottona Hermana w Miskolcu oraz z Uniwersytetem w Debreczynie jest wiele artykułów (opublikowanych w języku angielskim, węgierskim lub polskim) oraz dwie monografie (w języku węgierskim i dwutomowa opublikowana po polsku)³, na które złożyły się informacje terenowe oraz materiały uzyskane w oparciu o kwerendę archiwalną. Drugą płaszczyznę badań związanych ze zjawiskiem emigracji i reemigracji stanowiły prace prowadzone przez Ryszarda Kantora na terenie małopolskich wsi tworzących parafię Zaborów, potem rozszerzone i kontynuowane w Chicago. Przeniesieniu pola zainteresowań towarzyszyła zmiana miejsca zatrudnienia. W 1984 roku Profesor rozpoczął pracę w Instytucie Badań Polonijnych UJ. W dalszym ciągu jednak realizował koncepcję badań dotyczących współczesnej emigracji i jej skutków, zwłaszcza odnoszących się do sfery kulturowo-społecznej. O empirycznej wartości podjętych w tym zakresie działań decyduje fakt, że dotyczyły one zarówno parafian zaborowskich mieszkających w Polsce, jak i zbiorowości w Chicago, tworzonych przez emigrantów z tych okolic podtrzymujących swe związki z miejscem pochodzenia. Finalizacja tych badań była możliwa dzięki

² Idem, *Ubiór – strój – kostium. Funkcje odzienia w tradycyjnej społeczności wiejskiej w XIX i w początkach XX wieku na obszarze Polski*, Kraków 1982, *Rozprawy Habilitacyjne – Uniwersytet Jagielloński*, nr 67.

³ R. Kantor, E. Krasieńska, *Potomkowie osadników z Polski we wsiach Derenk i Istvánmajor na Węgrzech. Monografia etnograficzna*, cz. 1: *Zarys gospodarki*; cz. 2: *Kultura społeczna i duchowa*, Kraków 1981, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne*, z. 15, 17; eidem, *Derenk és Istvánmajor. A lengyel telepesek utódainak története és kulturája*, Miskolc 1988, *Borsodi kismonográfiák*, 31.

stypendium uzyskanym przez Ryszarda Kantora z University of Wisconsin (1985-1986). Podsumowaniem tego oryginalnego, lecz trudnego w realizacji projektu była kolejna publikacja, książka zatytułowana *Między Zaborowem a Chicago. Kulturowe konsekwencje istnienia zbiorowości imigrantów z parafii zaborowskiej w Chicago i jej kontaktów z rodzinnymi wsiami*⁴. W uznaniu dorobku naukowego, dydaktycznego oraz organizacyjnego Ryszarda Kantora w 1994 roku Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej nadał mu tytuł naukowy profesora nauk humanistycznych.

W rozważaniach Ryszarda Kantora ważne miejsce zajmuje problematyka regionalistyczna, przewijająca się zarówno w jego wczesnych pracach, jak i tych pisanych dzisiaj. Profesor rozwija pojęcie regionu jako obszaru kulturowego wyodrębnianego na podstawie istniejących wyróżników lub ich zespołów. Podkreśla znaczenie subiektywnych kryteriów jego wyróżniania, a wśród nich przeświadczenie mieszkańców przekonanych o odmienności i szczególnej wartości rodzimej kultury. Akcentując świadomościowe i aksjologiczne aspekty istnienia regionu, Profesor wskazuje jednocześnie na relacyjność tych komponentów w stosunku do tożsamości regionalnej, której podłoże stanowi odczuwanie wielostronnych związków z terytorium. W swoich pracach Ryszard Kantor wielokrotnie podkreślał specyfikę polskiej odmiany regionalizmu, polegającą na łączeniu wysiłków na rzecz regionu z działalnością patriotyczną, a wręcz narodowotwórczą, scalającą i ukierunkowującą, a tym samym wzmacniającą ogólne dążenia niepodległościowe⁵. Miasto i jego kultura są kolejnym obszarem badań Profesora. Jego zainteresowania w tym zakresie, datujące się od lat osiemdziesiątych XX wieku, sytuują się w obrębie antropologii miasta. Obejmują zarówno dzieje i historyczne przeobrażenia kultury miejskiej, jak i zjawiska współczesne. W swych pracach Ryszard Kantor wielokrotnie wskazywał na rolę miasta jako ośrodka o charakterze regionotwórczym, podkreślając przy tym, że funkcja ta jest możliwa tylko wówczas, gdy kreuje ono różnorodne płaszczyzny związków z terenami przyległymi⁶. Szczególną uwagą profesor Kantor darzy Kraków, miejsce o wyjątkowych walorach historycznych, ale również – w przeszłości i obecnie – widownię spektakularnych inicjatyw i wydarzeń kulturalnych. Wymienione zainteresowania i obserwacje Profesora skutkowały licznymi publikacjami, w tym książkami: *Krakowiacy*⁷, *O dziwakach i sensacjach krakowskich gawędy*⁸, *Kalejdoskop krakowski. Gawędy o Krakowie, krakowianach i ich zwyczajach*⁹.

⁴ R. Kantor, *Między Zaborowem a Chicago. Kulturowe konsekwencje istnienia zbiorowości imigrantów z parafii zaborowskiej w Chicago i jej kontaktów z rodzinnymi wsiami*, Wrocław 1990, Biblioteka Polonijna, 24.

⁵ *Ibidem*, s. 274; *idem*, *O potrzebie uprawiania etnografii regionalnej*, „Małopolska. Regiony – Regionalizmy – Małe Ojczyzny” R. 6, 2004, s. 35-36.

⁶ *Idem*, *Jeden czy dwa światy? Kraków i wieś podkrakowska w XIX i XX wieku*, [w:] *Polska i Polacy w XIX-XX wieku. Studia ofiarowane Profesorowi Mariuszowi Kulczykowskiemu w 70. rocznicę Jego urodzin*, red. K. Ślusarek, Kraków 2002, s. 47-48.

⁷ *Idem*, *Krakowiacy*, Kraków 1988.

⁸ *Idem*, *O dziwakach i sensacjach krakowskich gawędy*, Kraków 1995.

⁹ *Idem*, *Kalejdoskop krakowski. Gawędy o Krakowie, krakowianach i ich zwyczajach*, Kraków-Toruń 1996.

Obecnie zainteresowania Profesora zostały zdominowane przez badania nad ludyzmem. W swoich pracach podkreśla on nie tylko uniwersalizm zabawy, ale i swego rodzaju ekspansjonizm ludyczności – zjawiska wszechobecnego we współczesnej kulturze, obejmującego sfery dotychczas zarezerwowane raczej dla obszarów powagi. Podkreśla, że ta – w warunkach polskich – stosunkowo od niedawna pojawiająca się tendencja rodzi konieczność wypracowania nowych definicji i określenia nowych założeń metodologicznych oraz doboru innych niż dotychczas technik badawczych. Przegląd tematów realizowanych w związku z tym obszarem zjawisk kulturowych prezentuje wydany przez Profesora zbiór esejów *Poważnie i na niby. Szkice o zabawach i zabawkach*¹⁰. Aktualnie Ryszard Kantor przygotowuje jednak szerszą monografię, mającą być sumą jego dotychczasowych ustaleń i obserwacji, prowadzonych już przez prawie dwie dekady. Swoje spostrzeżenia zawarł już częściowo w obszernym artykule zamieszczonym we współredagowanej przez niego, niedawno wydanej książce zatytułowanej *Wąż w raju. Zabawa w społeczeństwie konsumpcyjnym*¹¹.

W toku swej pracy naukowej profesor Ryszard Kantor włączał się w prace gremiów tworzących zespoły kompetencyjne i badawcze. Uczestniczył w badaniach Zespołu Kultury i Popularyzacji Międzyresortowej Komisji do spraw Polonii i Emigracji przy Prezesie Rady Ministrów (do 1991 roku), a także Polsko-Słowackiej Komisji Historycznej. Jest członkiem Komisji Etnologii Miasta PAN i Komisji Etnograficznej PAU. W 2011 roku został wybrany do Komitetu Nauk Etnologicznych PAN. Ponadto działał w organizacjach społecznych i regionalnych – współorganizował Towarzystwo Przyjaciół Orawy, którego został pierwszym prezesem. Brał udział w pracach Związku Podhalan. Jest członkiem rad redakcyjnych kilku czasopism, m.in. roczników „Małopolska”, „Orawa”, „Wierchy”. Od 1994 roku przewodniczy Zespołowi Badań nad Zachowaniami Ludycznymi i Zabawkami, który został powołany przy Muzeum Zabaw i Zabawek w Kielcach. Ryszard Kantor jest redaktorem naczelnym interdyscyplinarnego pisma (pierwotnie kwartalnika, a obecnie rocznika) „Zabawy i Zabawki” wydawanego przez tę placówkę. Aktywnie uczestniczy również w pracach Towarzystwa Rozwoju Zabawkarstwa, pełniąc w tej instytucji funkcję prezesa. W ciągu lat swojej aktywności naukowej i badawczej profesor Kantor był związany z wieloma ośrodkami akademickimi: z uniwersytetami w Krakowie (Uniwersytet Jagielloński oraz Uniwersytet Pedagogiczny), w Opolu i w Cieszynie (Uniwersytet Śląski). W placówkach tych piastował stanowiska kierownicze. W Instytucie Studiów Polonijnych UJ był zastępcą dyrektora (okres 1986-1988 oraz 1991-1993), a także kierownikiem Katedry Socjologii i Stosunków Etnicznych (1984-1985 oraz 1987-1988). Tę samą funkcję pełnił także w Instytucie Etnologii UJ (1994-1996), powstałym w wyniku przekształcenia Katedry Etnografii

¹⁰ Idem, *Poważnie i na niby. Szkice o zabawach i zabawkach*, Kielce 2003, *Nurty i Meandry Kultury*.

¹¹ *Wąż w raju. Zabawa w społeczeństwie konsumpcyjnym*, red. R. Kantor, T. Paleczny, M. Banaszkiewicz, Kraków 2011, *Varia Culturalia*.

Słowian. Po przejściu do Uniwersytetu Opolskiego (1994 rok) kierował pracami Katedry Badań nad Kulturami Regionalnymi (do 2005 roku). W późniejszym okresie organizował kierunek socjologia na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie, a potem sprawował pieczę nad Katedrą Socjologii funkcjonującą w strukturze Instytutu Filozofii i Socjologii na UP (lata 2006-2010). Aktualnie jest profesorem zwyczajnym na Uniwersytecie Jagiellońskim, pracuje w Instytucie Studiów Regionalnych, gdzie szefuje Katedrze Antropologii Kultury Współczesnej. Profesor był opiekunem merytorycznym ponad trzystu prac magisterskich i około stu licencjackich (z zakresu etnologii, socjologii oraz pedagogiki). Sprawował funkcję promotorską nad trzynastoma doktoratami, konsultował wiele prac habilitacyjnych i przewodów profesorskich. Opiniuje także publikacje i projekty badawcze (granty naukowe). Dał się poznać jako inicjator i moderator praktyk studenckich i obozów naukowych, jako sprawny organizator i opiekun merytoryczny licznych sympozjów, seminariów i konferencji. Warto podkreślić, że Profesor nie przyjmuje odznaczeń państwowych, co stanowi dla niego jedną z form realizacji idei niezależności pracy naukowej.

Pełna lista publikacji Ryszarda Kantora liczy ponad tysiąc pozycji. Obejmuje ona książki, artykuły, prace redagowane, liczne recenzje, hasła encyklopedyczne, noty, teksty w katalogach, felietony i materiały popularnonaukowe, a także publikacje wydane pod pseudonimem oraz w tzw. drugim obiegu.

Przegląd tego imponującego dorobku wskazuje na charakterystyczne dla profesora Kantora wykorzystywanie klasycznego warsztatu etnografa do prowadzenia badań sytuujących się w nowych polach badawczych, co wiąże się także z poszukiwaniem innowacyjnych ujęć teoretycznych i rozwiązań metodologicznych. Fascynacji kulturą tradycyjną i jej rudymentami towarzyszyła obserwacja procesów modernizacyjnych oraz analiza powodowanych przez nie zmian. W swych badaniach Profesor reprezentuje podejście, które można nazwać procesualnym. Uwzględnia uwarunkowania przeszłości i historyczne tło obserwowanych zjawisk, ale ujmuje kulturę dynamicznie, wskazując na charakteryzujące ją napięcia, zachodzące w niej zmiany oraz ich konsekwencje.

